

Agnieszka Jania

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
e-mail: agnieszka.jania@edu.uekat.pl

WPLYW AKTYWIZACJI NIEUŻYTKOWANEGO OBSZARU POPRZEMYSŁOWEGO NA GOSPODARKE LOKALNA W UJĘCIU POZAFINANSOWYM – STUDIUM PRZYPADKU

THE INFLUENCE OF ACTIVATION OF THE WASTED POSTINDUSTRIAL AREA ON LOCAL ECONOMY IN NON-FINANCIAL VIEW – CASE STUDY

DOI: 10.15611/pn.2017.499.11

JEL Classification: R33, R39

Streszczenie: Głównym celem badawczym artykułu jest wskazanie potencjalnego wpływu aktywizacji terenu kryzysowego (na przykładzie nieużytkowanego terenu przemysłowego z XX w.) na gospodarkę lokalną w ujęciu pozafinansowym. Warstwa metodyczna badania obejmuje kwerendę bibliograficzną dorobku naukowego poświęconego kwestii ożywiania nieużytkowanych terenów przemysłowych oraz studia przypadku dotyczące zmiany sposobu użytkowania niewykorzystywanego obszaru przemysłowego w Katowicach i potencjalnych konsekwencji wobec gospodarki lokalnej w ujęciu pozafinansowym. Badane studia przypadków generują efekty adekwatne względem cech i aspektów procesu rewitalizacji. Ponadto przez inicjację adaptacyjności oraz dywersyfikacji w tkance miasta wskazuje się możliwość kształtowania rezylentności miasta. Inwestycje podejmowane przez sektor zarówno publiczny, jak i biznesu, stanowiące aktywizację nieużytkowanych terenów przemysłowych z XX w., mogą mieć zdolność do współdeterminacji rozwoju miasta.

Słowa kluczowe: teren kryzysowy, rewitalizacja, sektor biznesu, gospodarka miasta, rezylentność miasta.

Summary: The aim of the article is to point at the potential influence of activation of the wasted degraded area (on the example of the wasted postindustrial area from the XX century) on local economy in non-financial view. The research, in methodological way, is based on literature study, connected with the activation of the wasted postindustrial area, and case study, concerning the change of way of using wasted postindustrial area in Katowice and potential consequences in view of the local economy in non-financial view. The case studies generate effects which are appropriate for features and aspects of revitalisation process. Furthermore, through the adaptability and diversity initiation in urban structure there is created a possibility to determine urban resilience. Moreover, both project undertaken by the public sector and business sector, being the activation of the wasted postindustrial area from XX century, can have the ability to determine the local growth.

Keywords: degraded area, revitalisation, business sector, local economy, urban resilience.

1. Wstęp

Tkanę miejską współtworzy m.in. przestrzeń zurbanizowana. Charakteryzuje ją dynamiczny charakter [Kazimierczak 2012]. Jednocześnie akcentuje się cykliczny wymiar zmian [Modelowe... 1999]. W celu racjonalizacji gospodarowania zasobami miejskimi rekomenduje się bieżącą analizę problemów (np. kreacji terenów kryzysowych, w tym m.in. nieużytkowanych obszarów przemysłowych) i identyfikację wyzwań wobec polityki miejskiej (np. pozyskiwania sektora biznesu do projektów o wymiarze rewitalizacyjnym).

2. Uwarunkowania kształtowania nieużytkowanych terenów przemysłowych w tkance miast Europy Zachodniej i Środkowej

Istotny aspekt w europejskich gospodarkach narodowych do około lat 70.-80. XX w. stanowił przemysł (m.in. metalowy, chemiczny, samochodowy) [Hryniewicz 2013]. II połowa XX w., szczególnie pod koniec, przedstawia znaczące zmiany społeczno-gospodarcze w miastach Europy Zachodniej i Środkowej [Drobniak 2012].

Pośród determinant kreacji nieużytkowanych terenów przemysłowych wskazuje się na ograniczanie tradycyjnego przemysłu, m.in. metalurgicznego, stoczniowego, włókienniczego [Micek i in. 2009], browarniczego [Parysek 2002], realokację produkcji do państw o niższych kosztach m.in. pracy [Micek i in. 2009], suburbanizację [Krawczyk 2009; Micek i in. 2009], przemiany ustrojowe [Krawczyk 2009; Domański, Gwosdz 2010].

W konsekwencji tereny niegdyś wykorzystywane do funkcji przemysłowej (lub wobec niej pomocniczej) uległy przekształceniom z czynnika rozwoju w nieużytkowane obszary kryzysowe [Parysek 2002]. Opuszczanie obszarów przemysłowych stało się masowe [Gasidło 2013] i chaotyczne [Dzikowska i in. 2010]. W rezultacie stosuje się określenie „ugory przemysłowe” [Gasidło 2013].

Problem nieużytkowanych terenów przemysłowych dotyczy współcześnie wielu miast w Europie [Namyślak 2013]. Pośród europejskich miast zmagających się z tym wyzwaniem można wskazać np. aglomeracje angielskie, francuskie, niemieckie, polskie [Drobniak 2012].

3. Przekształcenie użytkowania miejskich nieużytkowanych obszarów przemysłowych w kontekście koncepcji *urban resilience*

Miasta permanentnie podlegają zmianom [Heffner 2001; Drobniak 2013; Marcus, Colding 2014], w tym o charakterze kryzysogennym [Wink 2014]. W zakresie teorii odnoszących się do zmiennych uwarunkowań otoczenia można wskazać koncepcję

urban resilience. Jej przedmiotem rozważań jest transformacja w przestrzeni miejskiej [Pu, Qiu 2016]. Wykreowano jednocześnie kategorię prężności (rezyliencji) miasta, którą definiuje się w różny sposób [Adger 2000; Pendall, Foster, Cowell 2010; Friend, Moench 2013; Lhomme i in. 2013], m.in. jako zdolność miasta wobec istnienia po doświadczonym kryzysie (szoku) [Simmie, Martin 2009], odporność miasta na szoki [Drobniak 2013], a także zdolność miasta do ożywienia po doświadczonym kryzysie [Pickett, Cadenasso, McGrath (red.) 2013]. Pośród atrybutów rezyliencji miasta wskazuje się m.in. adaptacyjność (tj. zdolność do przekształceń w odniesieniu do zmiennych uwarunkowań) i dywersyfikację (tj. heterogeniczność) tkanki miejskiej [Drobniak 2014a]. Uogólniając powyższe, uwidacznia się kształtowanie obszaru badawczego dotyczącego rozwoju miast w dobie permanentnych zmian [Drobniak 2012; 2013].

W przypadku kryzysu zakładów przemysłowych można zaakcentować, iż determinuje on obniżenie jakości życia społeczeństwa. Rośnie bowiem stopa bezrobocia, co inicjuje niższe dochody, obniżeniu ulega liczba mieszkańców, następuje peryferyzacja. Nieużytkowane tereny poprzemysłowe wywierają istotny wpływ na gospodarkę przestrzenną miast [*Modelowe...* 1999] hamując jej rozwój [Maciejewska, Turek 2012]. Wymagają one integracji funkcjonalno-społecznej z miastem. Podkreślenia wymaga zatem aktywizacja nieużytkowanych obszarów poprzemysłowych, która stanowi wyzwanie wobec miast [Gasidło 2008; Drobniak 2012; Latkowska 2014; Skalny, Białecka 2015]. Może ona bowiem determinować rozwój miasta.

Pośród czynników rozwoju miasta literatura wskazuje m.in. utrzymywanie miejsc pracy [Wańkiewicz 2012], przyrost naturalny [Warczak 2015], wzrost bezpieczeństwa [Sekuła 2005], polepszenie stanu infrastruktury [Warczak 2015; Waśniewska 2015], a także lokalizowanie inwestycji w zakresie tkanki zurbanizowanej, chroniąc tereny typu *greenfield* [Fabiańska 2004; Domański 2009; Lorens 2013]. Rozwój miasta można określać także jako udoskonalanie obecnego stanu [Czornik 2004], m.in. w zakresie gospodarki przestrzennej poprzez kreację atrakcyjnych lokalizacji [Klasik 1996].

Prorozwojowymi działaniami mogą okazać się zatem zmiana sposobu użytkowania niewykorzystywanych obszarów poprzemysłowych [Gubański 2006; Koutský, Slach, Boruta 2011, *Kierunki przekształceń...* 2015], tworzenie ich nowego wizerunku [Latkowska 2014] (marki [Czornik 2004]), kreując oryginalną przestrzeń określaną mianem *landmark* [Czornik 2012]. Ożywienie nieużytkowanych obszarów poprzemysłowych wymaga zaistnienia impulsu – realizacji przedsięwzięć inwestycyjnych [Ratajczak 2000; Drobniak 2012; 2014b].

Aktywizacja nieużytkowanego obszaru poprzemysłowego może aplikować nowy sposób jego wykorzystania [Skalny, Białecka 2015], m.in.: mieszkaniowy [Skalny, Białecka 2015], handlowy [Gasidło 2008; Skalny, Białecka 2015], biurowy [Gasidło 2008; Skalny, Białecka 2015], kulturowy [Skorek 2013; Zaborska-Jagiello

2013; Skalny, Białecka 2015], rekreacyjny [Gasidło 2008; Maciejewska, Turek 2013; Latkowska 2014; Skalny, Białecka 2015].

Procesem aktywizującym nieużytkowane tereny przemysłowe może być rewitalizacja [Kaczmarek 2004; Guzik, Domański 2010]. Stanowi ona długoterminowy proces przeprowadzania zaplanowanych prac. Jej celem jest osiągnięcie społeczno-gospodarczego ożywienia zdegradowanej przestrzeni miasta [Szafrńska 2010; Moterski 2010; Korenik, Rogowska 2011; Kaczmarek 2015], w tym m.in. integracji z miastem [Litwińska 2010], przywrócenia dzielnicy atrakcyjnego wymiaru z perspektywy sektora biznesu [Drobnik 2012], inicjacji nowego ładu przestrzennego [Małuszyńska, Małuszyński, Ancuta 2014]. Projekt rewitalizacyjny dotyczy zakresu wykraczającego jednocześnie ponad remont, modernizację i rewaloryzację [Iwaszko 2006]. Analizując rewitalizację w ujęciu *ex post*, zaleca się zwracanie uwagi na efekty: przestrzenne, ekonomiczne, społeczne oraz ekologiczne [Domański 2000; Małuszyńska, Małuszyński, Ancuta 2014]. W zakresie uczestników rewitalizację nieużytkowanych obszarów przemysłowych podejmują lokalne władze [Korenik, Rogowska 2011], a także przedstawiciele sektora prywatnego [Jarczewski 2010; Moterski 2010; Boryczka 2015], w tym np. deweloperzy [Kopeć 2011], czyli podmioty gospodarcze aktywnie uczestniczące w gospodarce przestrzennej miast poprzez działalność inwestycyjną [Zarządzanie... 2009].

4. Metodyka badawcza

Głównym celem badawczym artykułu jest wskazanie potencjalnego wpływu aktywizacji nieużytkowanego terenu przemysłowego z XX w. na gospodarkę lokalną, koncentrując się na ukazaniu skutków pozafinansowych możliwych do osiągnięcia przez jego ożywienie (w procesie rewitalizacji). Badanie bazuje na studiach przypadków w Katowicach; stanowiły je: inwestycja pn. Międzynarodowe Centrum Kongresowe (MCK) oraz projekt pt. Silesia City Center (SCC). Kryterium wyboru studium przypadku stanowiła lokalizacja na nieużytkowanych terenach przemysłowych w mieście (Katowicach) i realizacja projektu przez sektor publiczny (jeden projekt) i sektor biznesu (drugi projekt).

Strukturyzacja studium przypadku odnosi się do syntetycznego uwzględnienia:

- opisu lokalizacji projektu – wskazanie wyjściowego oraz aktualnego stanu funkcyjnego przedmiotowego terenu,
- zakresu projektu z równoległą identyfikacją pozafinansowych efektów projektu w odniesieniu do aspektów rewitalizacji – wyodrębnienie aspektu przestrzennego, ekonomicznego, społecznego, ekologicznego,
- określenie potencjalnego wpływu aktywizacji nieużytkowanych terenów przemysłowych stanowiących studia przypadków w Katowicach wobec wybranych determinant gospodarki miasta.

W warstwie metodycznej informacje dotyczące efektów projektów pochodzą z danych uzyskanych ze stron internetowych na temat przedmiotowych inwestycji,

z portalu internetowego z danymi przestrzennymi oraz z branżowych raportów analizujących rynek nieruchomości oraz przemysł spotkań. Wskazanie ich potencjalnego wpływu na gospodarkę lokalną oparto dodatkowo na informacjach pozyskanych w Urzędzie Miasta Katowice (Wydziale Spraw Obywatelskich, Wydziale Zarządzania Kryzysowego).

5. Aktywizacja nieużytkowanego terenu przemysłowego przez alternatywny sposób jego użytkowania – studia przypadków w Katowicach

Wyjściowy stan funkcyjny terenu stanowiącego pierwsze studium przypadku to nieużytkowany obszar przemysłowy. Inwestycja dotycząca realizacji MCK w Katowicach stanowi przykład projektu strategicznego sektora publicznego. Prace budowlane nad MCK, w tym także formalno-organizacyjne, rozpoczęto w 2011 r., a zakończono w 2015 r. Pod względem aktualnego stanu funkcyjnego MCK stanowi obiekt o funkcji konferencyjno-wystawienniczej.

W aspekcie przestrzennym wskazuje się zmiany dotyczące powstałego obiektu oraz jego bezpośredniego otoczenia. Powstała nieruchomość budynkową charakteryzuje powierzchnia użytkowa na wynosząca ok. 34 900 m². Na MCK składa się m.in. *foyer* główne, audytorium, zespół sal konferencyjnych, restauracja, kawiarnia. Łącznie MCK może pomieścić około 15 000 osób. W zakresie zmian przestrzennych w bezpośrednim otoczeniu MCK należy wskazać przekształcenia infrastruktury drogowej oraz przygotowanie parkingów.

W aspekcie ekonomicznym inwestycja dotyczyła transformacji wizerunku miasta z aglomeracji nieposiadającej pomysłu na nieużytkowane tereny kryzysowe na miasto potrafiące reagować na zmiany otoczenia. MCK służy zatem m.in. wskazaniu zdolności miasta do generowania potencjału prorozwojowego z terenu kryzysowego, w tym przypadku – nieużytkowanego obszaru przemysłowego.

W aspekcie społecznym podkreślenia wymaga kreacja turystyki MICE, a także udostępniana publicznie część obiektu. Liczba uczestników spotkań biznesowych organizowanych w MCK w 2016 r. wynosiła ok. 70% spośród wszystkich w mieście. Jednocześnie część MCK jest dostępna publicznie (niezależnie od organizowanych wydarzeń). Mowa o zielonym przejściu przez dach nieruchomości budynkowej (taras widokowy z ławkami i widokiem na miasto) oraz o foyer głównym (część łącząca wejścia do MCK).

W aspekcie ekologicznym istotny jest fakt, iż inwestycja została zrealizowana w obszarze tkanki zurbanizowanej. Oznacza to bowiem, że tereny niezurbanizowane nie zmniejszyły się. Ponadto należy zaakcentować powstanie około hektara zieleni, w tym na obszarze tzw. Zielonej Doliny (położonej w okolicy dachu MCK), oraz powstaną skwery w pozostałym otoczeniu MCK.

Wyjściowy stan funkcyjny terenu stanowiącego drugie studium przypadku to nieużytkowany obszar przemysłowy. Projekt SCC stanowi przykład inwestycji sektora biznesu. Inwestycja była realizowana, w tym prace formalno-organizacyjne, od 2004 r. do 2005 r., a w okresie 2010-2011 nastąpiła rozbudowa obiektu. Pod względem aktualnego stanu funkcyjnego należy podkreślić, iż SCC pełni głównie funkcję usługowo-handlową.

W aspekcie przestrzennym wskazuje się zmiany dotyczące powstałego obiektu oraz jego bezpośredniego otoczenia. Wobec parametrów technicznych projektu należy wskazać, iż dotyczył gruntu o powierzchni ok. 190 ha. Powierzchnia handlowa SCC to ok. 86 000,00 m², co umożliwi alokację ok. 370 sklepów. Jednocześnie liczba miejsc parkingowych kształtuje się na poziomie ok. 3000. Ponadto zainicjowano infrastrukturę drogową. W okolicy obiektu powstał także przystanek komunikacji miejskiej.

W aspekcie ekonomicznym inwestycja dotyczyła wykrzesania potencjału inwestycyjnego z terenu kryzysowego, w tym przypadku nieużytkowanego obszaru przemysłowego. SCC wskazuje jego zdolność do współczesnego użytkowania.

Analizując aspekt społeczny opisywanej inwestycji, podkreślić należy m.in. udostępnianą publicznie (bezpłatnie) część obiektu, gdzie rozmieszczono elementy małej architektury. Roczną liczbę odwiedzających SCC szacuje się na około 15 mln osób. Jednocześnie liczba pracowników w SCC to około 3500 osób.

W odniesieniu do aspektu ekologicznego istotne dla obiektu znaczenie generuje fakt, iż projekt zlokalizowano w obszarze tkanki zurbanizowanej. Oznacza to bowiem, że tereny niezurbanizowane nie uległy zmniejszeniu. Ponadto w jego okolicy urządzono skwery zieleni, a także tzw. miejską plażę.

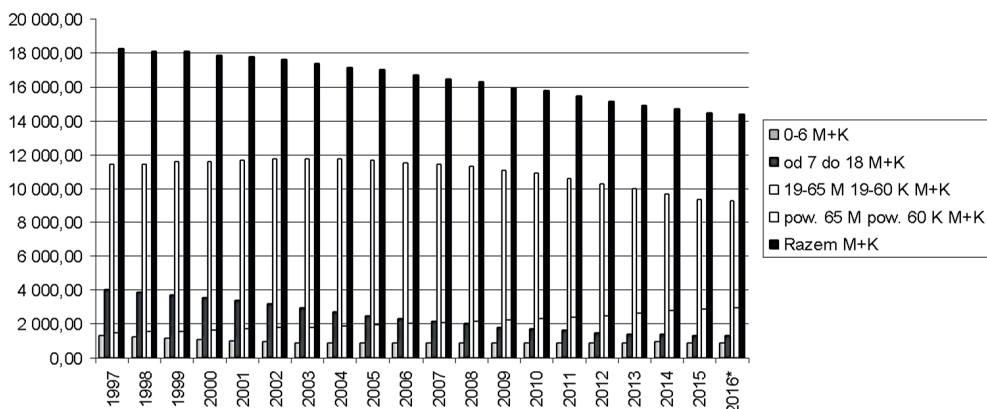
6. Wpływ aktywizacji nieużytkowanych terenów przemysłowych na rozwój lokalny – wybrane uwarunkowania studiów przypadku w Katowicach

W otoczeniu MCK, w zakresie nowych lokalizacji biznesowych, w tym projektów dotyczących nowoczesnej powierzchni biurowej, można wskazać tereny na południe od Drogowej Trasy Średnicowej (DTŚ). Inwestycje biurowe na lokalnym rynku nieruchomości w 2011 r. dotyczyły bowiem centralnej okolicy na południe od DTŚ. W 2016 r. wzrosło natomiast zainteresowanie terenami po południowej stronie DTŚ, bliżej MCK.

Równoległe dzielnice (Bogucice) charakteryzuje depopulacja (wykres na rys. 1).

Od 2015 r. można obserwować wstrzymanie depopulacji, a także starzenia się lokalnego społeczeństwa. Jednocześnie dzielnice Bogucice charakteryzuje zróżnicowany stan bezpieczeństwa (rys. 2).

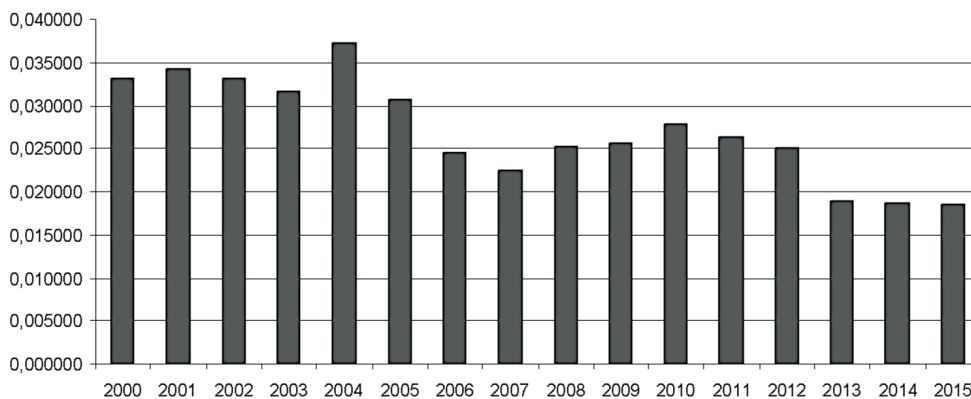

Rys. 1. Liczba mieszkańców dzielnicy Bogucice w Katowicach według rozróżnienia wiekowego i w ujęciu całościowym od 1997 r. do 2016 r.*

* Stan na dzień 22.04.2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z Wydziału Spraw Obywatelskich Urzędu Miasta Katowice.

Rys. 2. Współczynnik przestępczości* w dzielnicy Bogucice w Katowicach w perspektywie od 2000 r. do 2015 r.

* Współczynnik przestępczości = liczba przestępstw/liczba mieszkańców.

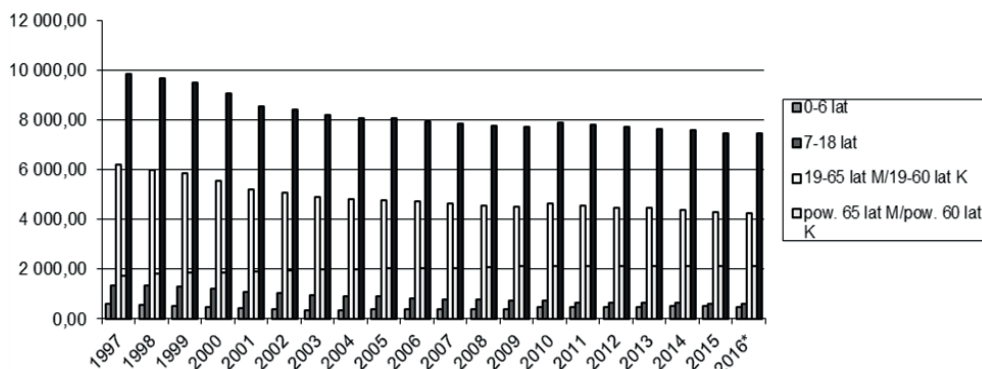
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z Wydziału Zarządzania Kryzysowego Urzędu Miasta Katowice.

Szczególnie od 2010 r. uwidacznia się obniżanie współczynnika przestępczości, a od 2013 r. można wskazać jego stabilizację.

W otoczeniu SCC, w zakresie nowych lokalizacji biznesowych, w tym projektów dotyczących nowoczesnej powierzchni biurowej, można wskazać tereny na południe od Drogowej Trasy Średnicowej (DTŚ). Inwestycje biurowe na lokalnym rynku nieruchomości w 2011 r. dotyczyły bowiem południowo-wschodniej okolicy

SCC. W 2016 r. wzrosło zainteresowanie terenami po południowej stronie DTŚ, na południowy zachód i południe od SCC.

Równolegle dzielnicę (Dąb) charakteryzuje względna stabilizacja ilości mieszkańców (rys. 3).

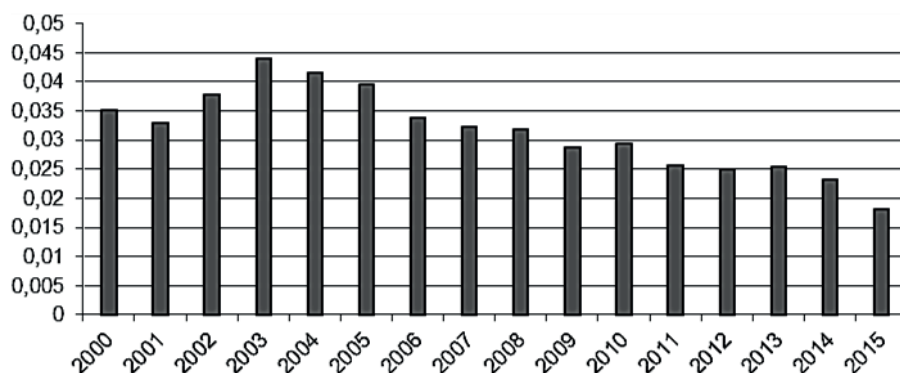

Rys. 3. Liczba mieszkańców dzielnicy Dąb w Katowicach według rozróżnienia wiekowego i w ujęciu całościowym od 1997 r. do 2016 r.*

*Stan na dzień 22.04.2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z Wydziału Spraw Obywatelskich Urzędu Miasta Katowice.

Od 2004 r. można wskazać umiarkowane obniżanie się populacji przy jednoczesnej stabilizacji poziomu mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym (w odniesieniu do okresu od 1997 r. do 2003 r.). Szczególnie w okresie 2004-2011 uwidacznia się względna stabilizacja liczby mieszkańców.

Rys. 4. Współczynnik przestępczości* w dzielnicy Dąb w Katowicach w perspektywie od 2000 r. do 2015 r.

* Współczynnik przestępczości = liczba przestępstw/liczba mieszkańców.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z Wydziału Zarządzania Kryzysowego Urzędu Miasta Katowice.

Dzielnicę Dąb charakteryzuje ponadto wzrost poziomu bezpieczeństwa (rys. 4). Obniżanie się współczynnika przestępczości jest szczególnie widoczne od 2004 r. oraz 2010 r.

7. Podsumowanie

W artykule opisano efekty badanych projektów. Wykazano, iż są one adekwatne do cech procesu rewitalizacji (długoterminowy wymiar – kilkuletni, zaplanowane działania (m.in. budowlane, organizacyjne) oraz mają prorozwojowy charakter (co wynika z podjęcia przedmiotowej inwestycji oraz jej zrealizowania i funkcjonowania). Odpowiadają także oczekiwanej interdyscyplinarności, co uwidacznia przestrzenno-ekonomiczno-społeczno-ekologiczny wymiar. Dotyczy to m.in. powstałych obiektów oraz zmian w ich bezpośrednim otoczeniu, wygenerowania potencjału prorozwojowego z nieużytkowanych terenów przemysłowych, kreacji przemysłu spotkań oraz udostępnianych publicznie części obiektów, a także realizacji przedmiotowych inwestycji w obszarze tkanki zurbanizowanej, chroniąc tereny typu *greenfield*.

Ponadto inwestycje (poprzez ożywienie nieużytkowanych obszarów przemysłowych) wykazują adaptacyjność przedmiotowej tkanki miejskiej, tj. zdolność do udziału w przekształceniach w odniesieniu do zmiennych uwarunkowań. Determinuje to możliwość kształtowania rezyliencji miasta. Obydwa *case studies* wskazują ponadto na kreację dywersyfikacji w zakresie heterogeniczności aktualnego sposobu wykorzystania dotąd nieużytkowanych obszarów przemysłowych (tj. głównie powierzchnia konferencyjna, wystawiennicza oraz usługowo-handlowa). Przez inicjację adaptacyjności oraz dywersyfikacji w tkance miasta zyskuje się zwiększoną możliwość kształtowania rezyliencji miasta (co wpływa na ścieżkę jego rozwoju).

Syntetyzując potencjalny wpływ projektów na gospodarkę lokalną w ujęciu pozafinansowym (tj. jakościowym), wykazano zbieżność okresu realizacji badanych studiów przypadku z:

- przyciąganiem kapitału inwestycyjnego, kreując w sąsiedztwie atrakcyjne biznesowe lokalizacje, determinując jednocześnie nowe miejsca pracy (z jednoczesną szansą na obniżenie bezrobocia (głównie wobec młodych osób posiadających kompetencje w zakresie obsługi systemów informatycznych oraz językowe) oraz wzrost dochodów społeczeństwa) oraz polepszenie stanu infrastruktury,
- wstrzymaniem depopulacji oraz starzenia się lokalnego społeczeństwa w dzielnicy, bądź stabilizacją ilości mieszkańców w dzielnicy,
- obniżaniem poziomem współczynnika przestępczości (z jednoczesną kreacją wzrostu jakości życia społeczeństwa); ponadto inwestycje charakteryzuje lokalizacja w zakresie tkanki zurbanizowanej (chroniąc tereny typu *greenfield*).

Opisane zjawiska oznaczają potencjalny wpływ inwestycji sektora publicznego oraz sektora biznesu, stanowiących aktywizację nieużytkowanych terenów poprze-

mysłowych z XX w. (na podstawie zbieżności okresu realizacji studiów przypadku z przedstawionymi determinantami gospodarki miasta), na zdolność współdeterminacji rozwoju miasta.

Przeprowadzone badanie stanowi przyczynek do dalszych badań naukowych ukierunkowanych na instrumentarium metodyczne do oceny efektów konkretnych inwestycji sektora biznesu w wymiarze rewitalizacyjnym na nieużytkowanych terenach przemysłowych.

Literatura

- Adger W.N., 2000, *Social and ecological resilience: Are they related?*, *Progress in Human Geography*, 24(3).
- Boryczka E., 2015, *Współpraca sektora publicznego, prywatnego i społecznego w procesie rewitalizacji obszarów centralnych polskich miast*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 391, s. 292-301.
- Czornik M., 2004, *Miasto. Ekonomiczne aspekty funkcjonowania*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice.
- Czornik M., 2012, *Konsumpcja miejska. Ekonomiczne refleksje nad ewoluowaniem funkcji miejskich*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice.
- Domański B., 2000, *Restrukturyzacja terenów przemysłowych w miastach*, [w:] *Rewitalizacja, rehabilitacja, restrukturyzacja. Odnowa miast*, red. Ziobrowski Z., Ptaszycka-Jackowska D., Rębowska A., Geissler A. za: Kopeć M., 2011, *Finansowanie projektów rewitalizacji*, C.H. Beck, Warszawa.
- Domański B., 2009, *Rewitalizacja terenów przemysłowych – specyfika wyzwań i instrumentów*, [w:] *Przestrzenne aspekty rewitalizacji. Śródmieścia, blokowiska, tereny przemysłowe, pokolejowe i powojkowe*, red. Jarczewski W., Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Domański B., Gwosdz K., 2010, *Spojrzenie na problemy rewitalizacji miast w Polsce*, [w:] *Rewitalizacja miast polskich – diagnoza*, red. Ziobrowski Z., Jarczewski W., Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Drobnik A., 2012, *Projekty strategiczne w mieście przemysłowym*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice.
- Drobnik A., 2013, *Urban resilience – nowa perspektywa badawcza rozwoju miast*, *Studia KPZK*, nr 153, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju.
- Drobnik A., 2014a, *Method for assessing the resilience of a city*, [w:] *Urban Resilience Concept and Post-Industrial Cities in Europe*, red. Drobnik A., University of Economics in Katowice, Katowice.
- Drobnik A., 2014b, *Urban Resilience and Post-Industrial City*, [w:] *Urban Resilience Concept and Post-Industrial Cities in Europe*, red. Drobnik A., University of Economics in Katowice, Katowice.
- Dzikowska A., Medwecka M., Krzemińska A., Zaręba A., 2010, *Rozwój terenów przemysłowych i ich wpływ na strukturę miejską Wałbrzycha w XX wieku*, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, t. XXVI.
- Fabiańska P., 2004, *Problematyka terenów poeksploatacyjnych na obszarach miejskich i podmiejskich*, [w:] *Przemiany struktury przestrzennej miast w sferze funkcjonalnej i społecznej*, red. Ślodziak J., Uniwersytet Opolski, Opole.
- Friend R., Moench M., 2013, *What is the purpose of urban climate resilience? Implications for addressing poverty and vulnerability*, *Urban Climate*, 6.
- Gasidło K., 2008, *Przekształcenia terenów przemysłowych – efekty i perspektywy badań i działań*, *Problemy Ekologii*, vol. 12, nr 76, 2.

- Gasidło K., 2013, *Przekształcenia terenów i obiektów przemysłowych jako problem urbanistyczno-architektoniczny województwa śląskiego*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, z. 52.
- Gubański J., 2006, *Dawne browary jako potencjalne źródło zasobów budowlanych*, [w:] *Problemy rewitalizacji w gospodarce przestrzennej XXI wieku*, red. Czarnecki W., Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku.
- Guzik R., Domański B., 2010, *Możliwości wykorzystania doświadczeń zagranicznych w zakresie rewitalizacji miast w Polsce*, [w:] *Założenia polityki rewitalizacji w Polsce*, red. Ziobrowski Z., Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Heffner K., 2001, *Problemy zagospodarowania przestrzeni miejskiej*, [w:] *Zarządzanie strategiczne rozwojem lokalnym i regionalnym*, red. Klasik A., Kuźnik F., Akademia Ekonomiczna w Katowicach, Katowice.
- Hryniewicz J.T., 2013, *Wspólna europejska polityka przemysłowa. Gospodarka Narodowa. Iwaszko K., 2006, Funkcja turystyczna w procesie rewitalizacji*, [w:] *Problemy rewitalizacji w gospodarce przestrzennej XXI wieku*, red. Czarnecki W., Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok.
- Jarczewski W., 2010, *Skala degradacji miast w Polsce*, [w:] *Rewitalizacja miast polskich – diagnoza*, red. Ziobrowski Z., Jarczewski W., Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Jędrusiak T., 2011, *Turystyka kulturowa w obiektach przemysłowych – zagadnienia ogólne*, Turystyka Kulturowa, nr 6.
- Kaczmarek S., 2004, *Tereny przemysłowe w miastach – problem czy wyzwanie?*, [w:] *Przemiany struktury przestrzennej miast w sferze funkcjonalnej i społecznej*, red. Słodczyk J., Uniwersytet Opolski, Opole.
- Kaczmarek S., 2015, *Skuteczność procesu rewitalizacji. Uwarunkowania, mierniki, perspektywy*, Studia Miejskie, nr 17.
- Kazimierzczak J., 2012, *Wpływ rewitalizacji terenów przemysłowych na kształtowanie nowej miejskiej przestrzeni turystycznej. Przykład Manchesteru i Lyonu*, Turyzm, 22/1.
- Klasik A., 1996, *Zarządzanie rozwojem lokalnym*, [w:] *Zarządzanie rozwojem gminy w zespołach miejsko-przemysłowych*, red. Kuźnik F. Akademia Ekonomiczna, PTE.
- Korenik S., Rogowska M., 2011, *Gentryfikacja jako zjawisko kształtujące przeobrażenia przestrzeni miejskiej*, [w:] *Rewitalizacja, gentryfikacja i problemy rozwoju małych miast*, red. Heffner K., Marszał T., Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa.
- Koutský J., Slach O., Boruta T., 2011, *Restructuring Economies of Old Industrial Regions – Local Tradition, Global Trends In The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*, University of Ostrava.
- Krawczyk N., 2009, *Przyczyny degradacji miast niemieckich*, [w:] *Rewitalizacja miast w Niemczech*, red. Bryx M., Jadach-Sepiolo A. Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Latkowska M.J., 2014, *Post-industrial parks – places of protection and revitalisation of industrial areas*, Technical Transactions Architecture.
- Lhomme S., Serre D., Diab Y., Laganier R., 2013, *Urban Technical Networks Resilience Assessment*, [w:] *Resilience and Urban Risk Management* red. Laganier R., CRC Press, London.
- Litwińska E., 2010, *Wpływ rewitalizacji dużych terenów przemysłowych na strukturę miasta*, [w:] *Koncepcje i instrumenty zarządzania procesami rozwoju i rewitalizacji miast*, red. Słodczyk J., Szafranek E., Studia Miejskie, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, t. 1, s. 291-300.
- Lorens P., 2013, *Równoważenie rozwoju przestrzennego miast polskich*, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- Maciejewska A., Turek A., 2012, *Rewitalizacja obszarów zurbanizowanych i przemysłowych jako kierunek zrównoważonego rozwoju miast*, [w:] *Gospodarka przestrzenna w świetle wymagań strategii zrównoważonego rozwoju*, red. Maciejewska A., Studia KPZK PAN, vol. 142, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, s. 465-476.

- Maciejewska A., Turek A., 2013, *Rewitalizacja obszarów przemysłowych ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań środowiska przyrodniczego – wybrane studia przypadków*, Instytut Rozwoju Miast, Kwartalnik Naukowy Problemy Rozwoju Miast, Rok X, nr 2.
- Małuszyńska J., Małuszyński M. J., Ancuta M., 2014, *Rewitalizacja terenów przemysłowych m.st. Warszawy na przykładzie Powiśla*, Przegląd Naukowy – Inżynieria i Kształtowanie Środowiska, nr 63.
- Marcus L., Colding J., 2014, *Toward an integrated theory of spatial morphology and resilient urban systems*, Ecology and Society, 19 (4).
- Micek G., Guzik R., Gorczyca K., Kocaj A., 2009, *Kontekst i geneza procesów rewitalizacji*, [w:] *Rewitalizacja miast w Wielkiej Brytanii*, red. Guzik R., Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Modelowe przekształcenia terenów przemysłowych i zdegradowanych*, 1999, red. Gasidło K., Gogoń J., Program UNDP, UNCHS (Habitat) *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem aglomeracji katowickiej*, Katowice.
- Moterski F., 2010, *Materialne dziedzictwo przemysłowe jako czynnik zintegrowanego zarządzania miastem*, [w:] *Rewitalizacja terenów przemysłowych w Łodzi*, red. Markowski T., Kaczmarek S., Olenderek J., Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa.
- Namyślak B., 2013, *Przykłady rewitalizacji na rzecz działalności twórczych ze szczególnym uwzględnieniem Wrocławia*, [w:] *Badania miejskie i regionalne*, red. Kuźnik F., Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa.
- Parysek J.J., 2002, *Wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania transformacji przestrzenno-strukturalnej i rozwoju miast polskich w końcu XX wieku*, [w:] *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, red. Słodczyk J., Uniwersytet Opolski.
- Pellicer E., Yepes V., Teixeira J. M. C., Moura H., Catalá J., 2009, *Zarządzanie budową*, Poltext, Warszawa.
- Pendall R., Foster K.A., Cowell M., 2010, *Resilience and regions: Building understanding of the metaphor*, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 3.
- Pickett S.T.A., Cadenasso M.L., McGrath B. (red.), 2013, *Resilience in Ecology and Urban Design. Linking Theory and Practice for Sustainable Cities*, Springer.
- Pu B., Qiu Y., 2016, *Emerging trends and new developments on urban resilience: A bibliometric perspective*, Current Urban Studies, 4.
- Ratajczak M., 2000, *Infrastruktura a wzrost i rozwój gospodarczy*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Rok LXII, zeszyt 4, s. 83-102.
- Sekula A., 2005, *Bariery rozwoju lokalnego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 401, s. 587-600.
- Simmie J., Martin R., 2009, *The economic resilience of regions: towards an evolutionary approach*, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society.
- Skalny A., Białecka B., 2015, *Kierunki przekształceń terenów przemysłowych – analiza przypadków*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie, z. 82.
- Skorek A., 2013, *Rewitalizacja przemysłowego obszaru Zabłocia w Krakowie. Studium Centrum Szklania i Ceramika*, Instytut Rozwoju Miast, Kwartalnik Naukowy Problemy Rozwoju Miast, Rok X, nr 3.
- Szafrąńska E., 2010, *Rewitalizacja terenów przemysłowych Łodzi w opinii mieszkańców miasta*, [w:] *Rewitalizacja terenów przemysłowych w Łodzi*, red. Markowski T., Kaczmarek S., Olenderek J., Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa.
- Wańkowicz W., 2012, *Rozwój miast – spójność, integracja, rewitalizacja*, IRM, zeszyt III.
- Warczak M., 2015, *Endogeniczne i egzogeniczne czynniki rozwoju gospodarczego z perspektywy finansów gminy*, Współczesna Gospodarka, vol. 6, nr 4.
- Waśniewska A., 2015, *Wybrane społeczno-gospodarcze uwarunkowania rozwoju gmin w Polsce*, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 40, t. 1.
- Wink R., 2014, *Regional economic resilience: Policy experiences and issues in Europe*, Raumforschung und Raumordnung, vol. 72, iss. 2.
- Zaborska-Jagiello A., 2013, *Wpływ przemysłów kreatywnych na rewitalizację zespołów przemysłowych*, Instytut Rozwoju Miast, Kwartalnik Naukowy Problemy Rozwoju Miast, Rok X, nr 3.